

Адреса: Краљице Наталије 1, 11000 Београд, Србија
☎ +381 11 4092 776, Факс: +381 11 3348 653
Електронска пошта: office@srpskiarhiv.rs, Интернет адреса: www.srpskiarhiv.rs

Paper Accepted*

ISSN Online 2406-0895

Историја медицине / History of Medicine

Славица Поповић-Филиповић †,

Елси Инглис (1864–1917) и Болнице шкотских жена у Србији у Великом рату. 1. део

Elsie Inglis (1864–1917) and the Scottish Women's Hospitals in Serbia in the
Great War. Part 1

Секција за историју медицине Српског лекарског друштва, Београд, Србија

Примљено/Received: July 4, 2017

Ревидирано/Revised: August 25, 2017

Прихваћено/Accepted: August 31, 2017

Online First: September 5, 2017

DOI: <https://doi.org/10.2298/SARH170704167P>

* **Accepted papers** are articles in press that have gone through due peer review process and have been accepted for publication by the Editorial Board of the *Serbian Archives of Medicine*. They have not yet been copy edited and/or formatted in the publication house style, and the text may be changed before the final publication.

Although accepted papers do not yet have all the accompanying bibliographic details available, they can already be cited using the year of online publication and the DOI, as follows: the author's last name and initial of the first name, article title, journal title, online first publication month and year, and the DOI; e.g.: Petrović P, Jovanović J. The title of the article. *Srp Arh Celok Lek*. Online First, February 2017.

When the final article is assigned to volumes/issues of the journal, the Article in Press version will be removed and the final version will appear in the associated published volumes/issues of the journal. The date the article was made available online first will be carried over.

† **Correspondence to:**

Slavica POPOVIĆ FILIPOVIĆ

Koste Jovanovića 69/2, 11000 Beograd, Srbija

E-mail: bobfilip@yahoo.com

**Елси Инглис (1864–1917) и Болнице шкотских жена
у Србији у Великом рату. 1. део**
Elsie Inglis (1864–1917) and the Scottish Women’s Hospitals
in Serbia in the Great War. Part 1

САЖЕТАК

Вест о великим победама херојске а мале Србије у Првом светском рату проширила се на далеко. Праћена апелом српских посланства и Српског Црвеног крста, помоћ је пристизала са свих страна. Прве медицинске мисије и санитеска и друга помоћ дошла је из Русије. Следиле су медицинске мисије из Велике Британије, Француске, Грчке, Холандије, Данске, Швајцарске, Америке... Материјална помоћ и појединци стигли су из Пољске, Канаде, Аустралије, Новог Зеланда, Ирске, Норвешке, Индије, Јапана, Египта, Јужне Америке и других земаља. Искрени пријатељи српског народа су формирали разне фондове под окриљем Црвеног крста и других удружења. Септембра 1914, формиран је Српски потпорни фонд у Лондону, а новембра исте године у Шкотској је основана прва јединица Болнице шкотских жена за службу у иностранству.

Циљ овог рада је био да вратимо сећање на Болнице шкотских жена у Србији и са Србима у току Првог светског рата. Оне у историји српског народа заузимају посебно место. Настале су иницијативом др Елси Мод Инглис (1864–1917), лекарке, хирурга, борца за женска права, а подршком Шкотске федерације сифражетских друштава. Искључиво у саставу жена, Болнице шкотских жена су својим учешћем у рату великим делом допринеле родној и професионалној равноправности, посебно у области медицине. Многи ставови садашњице произишли су захваљујући генерацији првих лекарки, које су се избориле за равноправност при избору и обављању професије лекара, како у миру тако и у рату.

Кључне речи: Први светски рат; Болнице шкотских жена; Шкотска; Србија; Инглис Е

УВОД

Непосредно после почетка Првог светског рата, прве медицинске мисије и санитеска и друга помоћ дошла је из Русије, а убрзо из Велике Британије, Француске, Грчке, Холандије, Данске, Швајцарске, Америке... Материјална помоћ и појединци стигли су из Пољске, Канаде, Аустралије, Новог Зеланда, Ирске, Норвешке, Индије, Јапана, Египта, Јужне Америке и других земаља. Искрени пријатељи српског народа су формирали разне фондове под окриљем Црвеног крста и других удружења. Септембра 1914, формиран је Српски потпорни фонд у Лондону, а новембра исте године у Шкотској је основана прва јединица Болнице шкотских жена за службу у иностранству.

SUMMARY

The news about the great victories of the Gallant Little Serbia in the Great War spread far and wide. Following on the appeals from the Serbian legations and the Serbian Red Cross, assistance was arriving from all over the world. First medical missions and medical and other help arrived from Russia. It was followed by the medical missions from Great Britain, France, Greece, The Netherlands, Denmark, Switzerland, America, etc. Material help and individual volunteers arrived from Poland, Canada, Australia, New Zealand, Ireland, Norway, India, Japan, Egypt, South America, and elsewhere. The true friends of Serbia formed various funds under the auspices of the Red Cross Society, and other associations. In September 1914, the Serbian Relief Fund was established in London, while in Scotland the first units of the Scottish Women’s Hospitals for Foreign Service were formed in November of the same year.

The aim of this work was to keep the memory of the Scottish Women’s Hospitals in Serbia, and with the Serbs in the Great War. In the history of the Serbian nation during the Great War a special place was held by the Scottish Women’s Hospitals – a unique humanitarian medical mission. It was the initiative of Dr. Elsie Maud Inglis (1864–1917), a physician, surgeon, promoter of equal rights for women, and with the support of the Scottish Federation of Woman’s Suffrage Societies. The SWH Hospitals, which were completely staffed by women, by their participation in the Great War, also contributed to gender and professional equality, especially in medicine. Many of today’s achievements came about thanks to the first generations of women doctors, who fought for equality in choosing to study medicine, and working in the medical field, in time of war and peacetime.

Key words: World War I; Scottish Women’s Hospitals, Physicians, Women; Scotland; Serbia; Inglis E

Крај 19. и почетак 20. века био је у знаку женске борбе за равноправност и еманципацију, која је допринела оснивању бројних женских друштава, која су окупљала жене из свих слојева британског друштва, различитог образовања, али и верског опредељења. Међу сифражеткињама издвајала се др Елси Инглис (Dr. Elsie Maud Inglis, 1864–1917), шкотска лекарка, која ће играти важну улогу у раним годинама деловања сифражетског друштва. Уочи великог рата, др Елси Инглис је постављена за заповедника Шестог единбуршког добровољачког одреда, а убрзо и командант Женског резервног санитетског одреда.

Циљ овог рада је био да изнесе нове чињенице, да истакне значај и врати сећање на Болнице шкотских жена у Србији и са Србима у току Првог светског рата и посебно на њиховог оснивача др Елси Инглис.

Др Елси Мод Инглис

Др Елси Инглис, једна од пионира шкотске медицине, учествовала је у раду Шкотске федерације жена сифражеткиња, где је изабрана за почасног секретара. На почетку Великог рата др Инглис оснива Болницу шкотских жена за службу у иностранству (the Scottish Women's Hospitals for foreign service). Оснивањем 14 болница које су пратиле ратишта целе Европе, од Француске, Малте, Белгије, Србије, Русије и Румуније, ушла је не само у историју медицине, већ и у анале опште историје. Од укупног броја, десет Болница шкотских жена је било намењено у помоћ српском народу, четири болнице радиле су у Србији, три болнице су деловале на Солунском фронту, по једна болница на Руском фронту и Добруци, на Корзици и Саланшеу, у Француској (Слика 1).

Слика 1. Др Елси Мод Инглис (1864–1917)
Figure 1. Dr. Elsie Maud Inglis (1864–1917)

Др Елси Мод Инглис, лекарка и хирург пре рата је обављала дужност почасног секретара Шкотске федерације жена сифражеткиња, која ће је подржати у оснивању Болнице шкотских жена. Била је то болница искључиво у женском саставу: са лекаркама, хирурзима, интернистима, епидемиолозима, микробиолозима, радиолозима, санитарним инспекторима, медицинским сестрама, болничаркама, администраторима, преводиоцима, женама возачима амбулантних кола, куварицама итд. У саставу Болница шкотских жена биле су Британке, Шкотланђанке, Иркиње, Аустралијанке, Канађанке, Американке, Новозеланђанке, а било је и британских поданица из Индије.

Др Инглис је организовала промоцију Болница шкотских жена, па тако је Кетлин Бурк (Miss Kathleen Burke) пронела мисију до Америке и Канаде, док је Елизабет Абот (Mrs. Elizabeth Abbott) отпутовала за Индију, Аустралију и Нови Зеланд. Подршка и помоћ је пристизала са свих страна. Организацију Болнице шкотских жена преузели су комитети, први са седиштем у Единбургу, коме ће се убрзо придружити новоосновани комитети у Лондону, Глазгову, Манчестеру, Ливерпулу, Бирмингему и Велсу.

Др Елси Инглис, Шкотланђанка, рођена је 16. августа 1864, у Најни-Толу, једној од најлепших станица у подножју Хималаја, у Индији. Одрасла је на Тасманији (Аустралија), школовала се и постала лекар и хирург у Шкотској. Лиценцу за лекара Елси Инглис је добила 4. августа 1892, у Единбургу на Краљевском колеџу за лекаре и хирурге (the Royal College of Physicians and Surgeons) и на Факултету за лекаре и хирурге у Глазгову (the Faculty of Physicians and Surgeons). Лекарску каријеру започела је у Елизабет Герет Андерсон Новој болници за жене, али убрзо је изабрана за предавача за гинекологију на Медицинском факултету за жене, у Единбургу.

Др Елси Инглис, оснивач и „покретачки дух“ Болница шкотских жена широм Европе, дошла је у Србију априла 1915 (Слика 2), у помоћ др Елеонор Солто и Првој јединици у Крагујевцу. Основала је болнице у Ваљеву, Младеновцу и Лазаревцу, а окупацијом одбила да се повуче и остала да негује преко хиљаду рањеника и болесника у крушевачкој болници Цар Лазар.

Слика 2. Болница шкотских жена на путу за Србију.
Figure 2. The Scottish Women's Hospital on its Way to Serbia.

По повратку у домовину, промовисала је српску борбу за ослобођење прославом Видовдана, организовала је нову болницу, која ће пратити Прву српску добровољачку дивизију на Руском фронту и Добруци. Др Инглис је посетила Болницу шкотских жена на Корзици, била задовољна организацијом и успешном деловању болнице у Ајачију [1].

Доласком у Србију, др Инглис је радила у Крагујевцу, где је руководила свим епидемиолошким болницама, које је она објединила у једну. Др Хачинсон је поставила да управља болницом у Ваљевоу, др Мекгрегор за руководиоца болнице у Младеновцу, а др Холвеј за управницу болнице у Лазаревцу. На тај начин оформљене су четири ефикасне Болнице шкотских жена у Србији.

Српска влада је дала др Инглис пропусницу за бесплатну возњу српским железницама. Она је сматрала да је била „изузетно срећна“ што је почаствована таквим чином, јер је уживала у путовањима широм Србије, која су јој омогућила да боље упозна и земљу и њене интересантне људе. А суштина радости др Инглис, у то време била је њена све већа љубав према Србима.

„Др Инглис је стигла у Србију кад су зараза и врућина већ скоро биле под контролом, а пред њом се налазило дуго топло и мирно лето. Требало је видети др Инглис тог лета. Њена писма из Србије су била препуна великог оптимизма. О свему је писала срцем. У Енглеској је оставила за собом одличну организацију у сваком одељку са женама пуним ентузијазма. Новац и донације су пристизале, док је цео програм добијао све већу подршку у целој Британији. Др

Инглис је у Србији нашла могућност да њене организационе способности дођу до пуног изражаја. Имала је одличне сараднике у особљу Болница шкотских жена, којима је руководила.“[2].

БОЛНИЦЕ ШКОТСКИХ ЖЕНА

ПРВА ЈЕДИНИЦА БОЛНИЦЕ ШКОТСКИХ ЖЕНА У КРАГУЈЕВЦУ

Прва јединица Болнице шкотских жена у Крагујевцу деловала је под управом др Греис Елеонор Солто (Dr. Grace Eleanor Soltau, 1877–1962), лекарке са Тасманије, Аустралија (слика 3). Мада је одрасла и школовала се на Тасманији, Елеонор Солто је завршила медицину у Енглеској. Пре рата радила је у Краљевској бесплатној болници, у Лондону.

Слика 3. Др Греис Елеонор Солто (1877–1962).
Figure 3. Dr. Grace Eleanor Soltau (1877–1962).

Прва јединица, на челу са др Елеонор Солто, радила је у Крагујевцу, од 5. јануара 1915. до великог повлачења. Особље 30 чланица. Лекарска екипа: др Аделин Кембел (Dr. Adeline H. Campbell), хирург, др Едит Блеик Холвеј (Dr. Edith Blake Hollway), др Кетрин Мекфејл (Dr. Katherine S. Macphail), др Френсис Маргарет Веикфилд (Dr. Frances Margaret Wakefield), од марта др Лилијан Чесни (Dr. Lilian Mary Chesney), хирург, др Кетрин Корбет (Dr. Catherine Louisa Corbett), др Џенет Леирд (Dr. Janet Stewart Laird), од априла др Елси Инглис (Dr. Elsie Maud Inglis), хирург, од јула др Џорџина Девидсон (Dr. Georgina E. Davidson) и др Хелен МекДугал (Dr. Helen McDougall), од септембра др Лаура Хоуп (Dr. Laura Margaret Hope), епидемиолог, са супругом др Чарлс Хоупом (Dr. Charles Hope). Главна медицинска сестра: госпођица Беси Дора Баухил (Miss Bessie Dora Bowhill). За преводиоца др Инглис је ангажовала Ани Христић (Miss Annie Christitch) [3], новинара „Дејли Експреса“, а унуку Николе Христића, познатог српског политичара. Др Душан Копша је био задужен за координацију са Болницом шкотских жена. Када се др Солто разболела од дифтерије, дошла је др Елси Инглис са својом екипом да је замени.

Болница у Крагујевцу била је намењена за хирургију, са 100 постеља, али избијањем велике епидемије примала је оболеле од пегавог тифуса и других инфективних болести. Болница је одиграла важну улогу у време велике епидемије пегавог тифуса. У великом повлачењу јединица, под командом др Елси Инглис, се из Крагујевца повукла у Крушевац, где ће радити у болници Цар Лазар до репатријације, фебруара 1916.

За заслуге и пожртвованост у време велике епидемије пегавог тифуса у Србији, др Елеонор Солто је одликована Ордена Светог Саве, трећег реда.

ДРУГА ЈЕДИНИЦА БОЛНИЦЕ ШКОТСКИХ ЖЕНА У ВАЉЕВУ

Друга јединица Болнице шкотских жена у Ваљево (Слика 4) деловала је под руководством др Елис Хачинсон (Dr. Alice Hutchinson, 1874-1953), која је рођена у Индији.

SCOTTISH WOMEN'S HOSPITALS FOR FOREIGN SERVICE.
Second unit for Serbia prior to departure from Cardiff. Assisted the Military Authorities at Malta in May, now at Valjevo, Serbia.

Слика 4. Болница шкотских жена у Кардифу, пре поласка за Ваљево.
Figure 4. The Scottish Women's Hospital at Cardiff, before leaving for Valjevo.

Била је то пољска болница смештена испод 40 шатора, са особљем од 50 чланица, капацитета 250 постеља. Постављена је на обронцима изнад Ваљева, на Крушику, недалеко од касарне Петог пука. Лекарска екипа: др Мери Филипс

(Dr. Mary Elizabeth Phillips), др Мери Бигнолт (Dr. Mary Florence Bignolt), др Елис Шарп (Dr. Alice C. Sharp), од јула др Сибил Луис (Dr. Sybil Lonie Lewis) и од августа др Елен Портер (Dr. Ellen Porter).

Јединица је била опремљена за хирургију, али је примала рековалесценте, пацијенте са старим неизлеченим ранама и стомачним проблемима. Др Милован Баћовић, који је завршио медицину у Русији, био је задужен за координацију са Болницом шкотских жена.

Др Инглис је посетила болницу и записала: „То је тако лепа болница. Болница је испод шатора, на обронцима с погледом на југ. Велики сатори за пацијенте, а мали за особље“ [4].

Као руководилац Болнице шкотских жена у Ваљеу, др Хачинсон је радила од јуна 1915. до новембра 1915. Елис Хачинсон је била кћи др Џона Хачинсона, члана Британског војног санитета, у Индији. Елис Хачинсон је дипломирала медицину 1903. на Универзитету у Единбургу. Она је имала претходно искуство лекара у тропским и епидемичним просторима, пошто је била лекар у време епидемије колере у Индији. У Првом балканском рату била је у саставу женске јединице у Бугарској.

По окупацији Србије, др Хачинсон се, са чланицама Болнице шкотских жена, придружила медицинској мисији др Џејмса Берија у Врњачкој Бањи. Мисија, на челу са др Хачинсон репатрирана је у домовину, фебруара 1916, преко Мађарске и Швајцарске.

ТРЕЋА ЈЕДИНИЦА БОЛНИЦЕ ШКОТСКИХ ЖЕНА У МЛАДЕНОВЦУ

По договору др Вилијема Хантера и др Елси Инглис одлучено је да Младеновац буде седиште рада Шкотске болнице за заразне болести, са комплетном болничком опремом под шаторима са 400 постеља. Поред тога, усвојено је да се у Младеновцу оснује станица за карантин, јер је варош на важној железничкој раскрсници иза друге, треће и прве армије [5, 6].

„Пројекат, који је на крају био оформљен био је идеја пуковника Хантера. Он је предложио формирање три „блокирајуће“ болнице на северу Србије чији би задатак био да зауставе ширење зараза по целој земљи до јесени кад Срби планирају да започну своју офанзиву. Др Инглис је много пута путовала горе-доле по Србији како би оформила три Болнице шкотских жена у Ваљеу, Лазаревцу и Младеновцу, које ће држати ту линију блокаде од зараза. Убрзо након др Инглис, др Елис Хачинсон и њена јединица су пристигле у Србију са „најбољом пољском болницом која је икад послата на Балкан“. Лазаревац и Младеновац су били под командом др Холовеј и др МекГрегор. Др Инглис је преузела руководство болнице за повратну грозницу у Крагујевцу, које су радиле уједно, тако да је ускоро било четири ефикасних Болница шкотских жена у Србији“ [2].

Трећа јединица Болнице шкотских жена радила је под руководством др Битрис Ен МекГрегор, (Dr. Beatrice Anne MacGregor). Лекарска екипа: др Џенет Меквеа (Dr. Janet Annie Macvea) и др Елизабет Брук (Dr. Elizabeth H. Brook). Главне медицинске сестре биле су Ени Браун (Miss Annie M. Brown) и Нора Холвеј (Miss Nora Hollway), а администратор Гертруд

Парес (Miss Gertrude Pares). Овој екипи се од јуна 1915. придружила и Вера Холм (Vera Holme), возач амбулантних кола, глумица, позната по активностима у сифражетском покрету. Болница шкотских жена у Младеновцу радила је од јуна до новембра 1915.

Слика 5. Др Битрис Ен МекГрегор (1873–?)
Figure 5. Dr. Beatrice Anne MacGregor (1873–?).

Др Битрис МекГрегор, Шкотланђанка из Единбурга, дипломирала је медицину на Медицинском факултету, Универзитета у Глазгову, а од 1899. радила је Краљевској болници за мајку и дете, у Единбургу (Слика 5).

Током стишавања епидемије и почетком лета, др МекГрегор је у Младеновцу отворила диспансер за мајку и дете. Овај диспансер је био посвећен локалном становништву и за две недеље примљено је око 700 пацијената. По окупацији Србије, др МекГрегор је евакуисала болницу у Крагујевац, где је организовала амбуланту за хитну помоћ, која је примала и по 400 пацијената на дан. Из Крагујевца она се са својом јединицом повукла у Краљево, где је такође отворила амбуланту. Др МекГрегор је 5. новембра 1915. преузела команду једног дела британске медицинске мисије и придружила се колони српске војске у великом повлачењу.

Србија је др МекГрегор одликовала, Орденом Св Саве, IV реда.

Војници Моравске дивизије, I позива, су 1915. сазидали меморијалну чесму, у знак сећања на хуманост и медицинску помоћ Болнице шкотских жена и њеном оснивачу и руководиоцу др Елси Инглис. На спомен чесми у Младеновцу, на Црквенцу, стоји натпис: „ЗА УСПОМЕНУ НА САНИТАРНЕ МИСИЈЕ ШКОТСКИХ ЖЕНА У СРБИЈИ И ЊИНОГ ОСНИВАЧА ДР ЕЛСИ ИНГЛИС“.

ЧЕТВРТА ЈЕДИНИЦА БОЛНИЦЕ ШКОТСКИХ ЖЕНА У ЛАЗАРЕВЦУ

Четврта јединица Болнице шкотских жена у Лазаревцу деловала је под руководством др Едит Блеик Холвеј (Dr. Edith Blake Hollway, 1874–1948). За администратора постављена је баронеса Евелина Хаверфилд (Honorable Eveline Haverfield, 1867–1920) (Слика 6) [7]. У екипи др Холвеј било је неколико медицинских сестара и болничарки. Домаћица болнице била је госпођа Мери Хјуз Грин (Mrs. Mary Hughes Green), која ће остати најдуже са Србима. Она је радила у Лазаревцу, окупираном Крушевцу, у Ајачију на Корзици и Острову, на Солунском

Слика 6. Баронеса Евелина Хаверфилд (1867–1920)
Figure 6. Honorable Eveline Haverfield (1867–1920).

фронту. По ослобођењу Мери Грин се враћа у Србију као администратор Болнице шкотских жена у Врању, под руководством др Изабел Емсли.

У време санирања велике епидемије пегавог тифуса, одлучено је да се постави једна блокирајућа болница у Лазаревцу, пошто је варошица била важна спона на путу Ваљево-Младеновац. Болница је имала капацитет 200 постеља и била је смештена у осам приватних кућа. У повлачењу особље се придружило осталим Шкотским женама, на челу са др Инглис. У време окупације, др Холвеј је са својим чланицама наставила да ради у болници Цар Лазар у Крушевцу, одакле су све Шкотске жене репатриране у домовину фебруара 1916, преко Мађарске и Швајцарске.

ЛИТЕРАТУРА

1. Popović-Filipović S, Filipović B. Doktor Elsi Inglis na čelu Bolnice škotskih žena u pomoć srpskom narodu u Prvom svetskom ratu. Zbornik radova sa III naučno-stručnog skupa Istorija medicine, farmacije, veterine i narodna zdravstvena kultura, 29–30. septembar 2011. Zaječar.
2. McLaren ES. Elsie Inglis: the Woman with the Torch. Chapter X Serbia. England: 1920.
3. Popović-Filipović S. Hrabrost između redova. Ani Hristić u Srbiji i vreme odvažnih. Beograd: Društvo istoričara Srbije "Stojan Novaković"; 2015.
4. Balfour F. Dr. Elsie Inglis. London: Hodder&Stoughton; 1918. p. 178–9.
5. Hanter W. Epidemije pegavog tifusa u Srbiji 1915. Novi Sad-Beograd: Prometej-Radiotelevizija Srbije; 2016.
6. Leneman L. In the Service of Life. The story of Elsie Inglis and the Scottish Women's Hospitals. Edinburgh: The Mercat Press; 1994.
7. Popović-Filipović S. Škotska baronesa Evelina Haverfield, nosilac srpskog Ordena Belog orla., Pančevo: Mali Nemo; 2012.